

ความเป็นแม่ในนวนิยายช่วงสามทศวรรษ (พ.ศ.๒๕๑๐ - พ.ศ.๒๕๔๐) :

ความคงที่และการแปรเปลี่ยน

พรธาดา สุวัธนวิช *

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้ศึกษาความคงที่และการแปรเปลี่ยนของความเป็นแม่ในนวนิยายไทยในช่วงสามทศวรรษ(พ.ศ.2510 – 2540)เพื่อแสดงให้เห็นว่านวนิยายที่เสนอภาวะความเป็นแม่ได้สร้างกระแสสตรีนิยมในวรรณกรรมไทยจากการสืบทอดอุดมการณ์เกี่ยวกับความเป็นแม่ซึ่งผลิตซ้ำเพื่อผดุงสังคมในระบบชายเป็นใหญ่ ในนวนิยายที่ได้เลือกมาศึกษาแสดงให้เห็นการตอบโต้อุดมการณ์ความเป็นแม่ที่คล้อยตาม ตั้งคำถาม ชัดขึ้น และต่อต้านในที่ จึงได้เห็นกระแสสตรีนิยมในวรรณกรรมไทยผ่านอุดมการณ์ความเป็นแม่ที่มีความคงที่และแปรเปลี่ยนตามบริบททางวัฒนธรรมและสังคมไทย

การนิยามความเป็นแม่ปรากฏในลักษณะที่หลากหลาย ในทางชีวภาพ ความเป็นแม่ หมายถึงการให้กำเนิดอาจนับรวมตั้งแต่เกิดการปฏิสนธิในครรภ์ ในทางจิตวิทยา ความเป็นแม่ หมายถึงการเลี้ยงดูฟูมฟักทารกที่ถือกำเนิดออกมา ในทางสังคม ความเป็นแม่ หมายถึงการเป็นผู้ผลิตสมาชิกใหม่ให้แก่สังคมและส่งผ่านวัฒนธรรมจากคนรุ่นหนึ่งสู่คนอีกรุ่นหนึ่ง แต่ไม่ว่าจะนิยามจากด้านใด ความเป็นแม่ มีส่วนสำคัญในการกำหนดความเป็นผู้หญิงในวัฒนธรรมนั้น สรีระตามธรรมชาติเป็นการบ่งบอกถึงความเป็นหญิงความเป็นชายในเรื่องเพศ(sex) แต่ธรรมชาติไม่ได้เป็นสิ่งกำหนดเพศสภาพ(gender) วัฒนธรรมหนึ่งๆ จะให้ความหมายของความเป็นหญิงและความเป็นชายด้วยกระบวนการกล่อมเกลาและสร้างความหมายทางสังคมและการเมือง¹

เป็นที่น่าสังเกตว่าความเป็นหญิงจะสามารถนิยามตนเองโดยอิงความสัมพันธ์กับผู้อื่นคือเป็นลูกสาว เป็นเมีย และเป็นแม่ ในบรรดาสถานภาพที่กำหนดความเป็นหญิง ความเป็นแม่อาจเรียกได้ว่าเป็นสถาบันเพราะในการสร้างอุดมการณ์เกี่ยวกับผู้หญิงมีความสัมพันธ์กับความเป็นแม่อย่างแนบแน่น ด้วยเหตุที่ในสังคมที่ถืออำนาจชายเป็นใหญ่(Patriarchy)แบ่งผู้หญิงออกเป็นสองขั้วคือผู้หญิงดี กับผู้หญิงไม่ดี

* อาจารย์ประจำภาควิชาภาษาไทยและภาษาตะวันตก คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัย ศรีนครินทรวิโรฒ

¹ พริศรา แซ่ก้วย, รายงานการวิจัยเรื่องสถานะสตรีศึกษา : ชาตินิยมในสตรีศึกษาไทย รายงานความล้มเหลวในการทบทวนเอกสารสตรีศึกษาภาษาไทยระหว่างพ.ศ.2522 – 2542 (เชียงใหม่ : ศูนย์สตรีศึกษา มหาวิทยาลัยเชียงใหม่) หน้า 65.

ผู้หญิงดีจะถูกมาตรการทางสังคมควบคุมไว้ด้วยการสร้างมายาคติของความเป็นแม่ และความเป็นแม่ก็ล้วนถูกกำหนดและต้องการด้วยสำนึกของผู้ชายทั้งสิ้นโดยที่ผู้หญิงแทบจะไม่มีส่วนร่วมในค่านิยามนั้นเลย² จึงจะอาจสรุปได้ว่าการเป็นผู้หญิงในสังคมแบบพ่อเป็นใหญ่ใช้มาตรฐานซ้อน(double standard)ทางจริยธรรมต่างไปจากผู้ชาย จึงกลายเป็นว่าผู้หญิงต้องธำรงรักษาความดี(ดังที่เรามักพบข้อห้ามต่าง ๆ ในสังคมเสมอว่า”เธอไม่ควรทำเช่นนั้นเพราะเธอเป็นผู้หญิง และในทำนองเดียว”ผู้ชายทำได้ แต่ผู้หญิงทำไม่ได้”) และความดีนั้นก็ไปอิงกับความเป็นแม่ ดังนั้นถ้าจะกล่าวได้ว่าการเป็นผู้หญิงก็คือความเป็นแม่ก็คงไม่ผิดนัก ความเป็นแม่จึงเป็นสถาบันที่ใช้เป็นมาตรการควบคุมผู้หญิงและสร้างความเป็นผู้หญิงที่สมบูรณ์ด้วยการใช้ร่างกายผู้หญิงเป็นแหล่งผลิตชีวิตกล่าวคือ “การเป็นแม่และเลี้ยงลูก” และอุทิศชีวิตเพื่อผู้อื่น กล่าวคือ”การผดุงนิตยเอาใจใส่ อ่อนโยน เอื้อเฟื้อ อาทร เมตตา อดทนและเสียสละ”

ภาวะสมัยใหม่(modernity)ได้สถาปนาสถาบันครอบครัวให้มีความสำคัญขึ้นมาเพราะครอบครัวเป็นหน่วยผลิตย่อยที่สุดคือผลิตสมาชิกใหม่ให้สังคม การสร้างคนที่มีคุณภาพทำให้เกิดมายาคติในเรื่องอุดมการณ์ครอบครัว ครอบครัวที่ดีถูกวางเงื่อนไขไว้ว่าเป็นที่ซึ่งให้ความรักความอบอุ่นและเป็นพื้นที่ที่ปลอดจากการแข่งขันต่อสู้แย่งชิงดังเช่นพื้นที่สาธารณะนอกบ้าน หัวหน้าครอบครัวคือพ่อและสามีมีหน้าที่หลักในการสร้างกำลังการผลิตแรงงานให้สังคม พื้นที่ในบ้านถือเป็นพื้นที่ของแม่และภรรยาที่จะสร้างสิ่งแวดล้อมที่ดี อบรมเลี้ยงดูสมาชิกใหม่เพื่อเตรียมให้ออกสู่ตลาดแรงงานในพื้นที่สาธารณะ³ แต่เมื่อความจำเป็นทางเศรษฐกิจจะผลักดันผู้หญิงให้ออกมาสู่พื้นที่สาธารณะเพื่อหารายได้ให้ความครอบครัว แต่”ผู้หญิงที่ดี”ยังคงต้องเป็นเมียและเป็นแม่ที่ดีในเงื่อนไขอุดมการณ์ของครอบครัว

ช่วงสามทศวรรษที่ผ่านมามีความตื่นตัวเรื่องอุดมการณ์ครอบครัวในสังคมไทยค่อนข้างมาก ส่งผลให้อุดมคติแก่นแกนในการสร้างความมั่นคงให้กับครอบครัวกดทับให้ผู้หญิงในชีวิตสมรสต้องอดทน และต้องแบกภาระทั้งการดูแลครอบครัวในพื้นที่บ้าน และงานในพื้นที่สาธารณะ ขณะที่ผู้ชายยังถือว่าไม่จำเป็นที่ต้องใส่ใจกับงานบ้าน งานครัว และการเลี้ยงดูอบรมลูกอย่างใกล้ชิด ผู้หญิงที่ดีต้องเป็นทั้งเมียและแม่ แบกรับภาระในบ้านและการเลี้ยงลูกแต่เพียงลำพัง เป็นผู้เสียสละโดยคิดถึงตัวเองน้อยที่สุด

² Rich, A. อ้างใน กาญจนา แก้วเทพ, “บทศึกษาถึงความเป็นแม่ในบริบทของปัจเจกและสถาบัน : ความคิดจากหนังสือ OF Women Born,” ใน *ม่านแห่งอคติ* (กรุงเทพฯ ฯ : เจนเดอร์เพรส, 2535), หน้า ๓๐.

³ กำจร หลุยยะพงศ์, “ครอบครัวกับความสัมพันธ์ที่ไม่มีวันแปรเปลี่ยน,” ใน *สตรีศึกษา 2 : ผู้หญิงกับประเด็นต่าง ๆ*. กนกศักดิ์ แก้วเทพ, บรรณาธิการ (กรุงเทพฯ ฯ : สำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมและประสานงานสตรีแห่งชาติ, 2544) หน้า 156.

กระแสสตรีนิยม(feminism) และขบวนการเรียกร้องสิทธิสตรี(Woman's Liberation)ได้ตั้งคำถามต่อการสืบทอดและดำรงมาของความเป็นแม่(=ผู้เสียสละ) ความเป็นแม่ที่ปรากฏในนวนิยายไทยกระแสหลักซึ่งเป็นวรรณกรรมที่สืบทอดอุดมการณ์ของชนชั้นกลางอาจจะให้ภาพสะท้อนความเป็นแม่ในทัศนะของชนชั้นกลางแต่ย่อมไม่ใช่ภาพจริงเสียทั้งหมด การสืบทอดอุดมการณ์ใด ๆ เราย่อมมองเห็นทั้งการคล้อยตามและการขัดขึ้น การตั้งคำถามและการต่อต้านไปพร้อม ๆ กับการผลิตซ้ำ(reproduce)อุดมการณ์นั้น ส่งผลเกิดการปรับอุดมการณ์ให้สอดคล้องยุคสมัยขณะที่รากของอุดมการณ์ความเป็นแม่บางอย่างก็หยั่งลึกอยู่เช่นเดียวกับรากทางวัฒนธรรมและสังคมอื่น ๆ

บทความนี้จึงมุ่งวิเคราะห์ความคงที่และความแปรเปลี่ยนของความเป็นแม่จากนวนิยายไทยตั้งแต่พ.ศ.๒๕๑๐ - ๒๕๔๐ โดยจับเอาแนวเรื่อง “เมื่อแม่มีปัญหาชีวิตสมรส” เพื่อพิจารณาทางเลือกและชะตากรรมของแม่ที่มีบริบททางสังคมเป็นตัวแปร คำถามก็คือในช่วงสามทศวรรษนี้อุดมการณ์เกี่ยวกับความเป็นแม่มีอะไรที่คงที่ มีอะไรที่เปลี่ยนไป

จากการสำรวจนวนิยายในเบื้องต้น 13 เรื่องโดยดึงจุดเด่นของความเป็นแม่แต่ละเรื่อง ได้เห็นถึงการผลิตซ้ำความเป็นแม่ใน 6 ลักษณะด้วยกันคือ หญิงผู้อดทนและเสียสละ หญิงผู้ทนทุกข์ ผู้สอนประสบการณ์ชีวิตทางอ้อม ผู้หญิงที่มีเลือดเนื้อ ผู้หญิงที่สู้กับระบบ และผู้หญิงที่มีความสุขในหน้าที่แม่

1.แม่คือหญิงผู้เสียสละและอดทน

1.1 เรื่องของหนู : ความดีของแม่คือการเสียสละและอดทน

นิยายเรื่องของหนูนี้จะสืบทอดอุดมการณ์ของแม่ผู้เสียสละทุกอย่างเพื่อลูก ละทิ้งความต้องการของตัวเอง อดทนต่อความไม่รับผิดชอบของพ่อ ความเป็นแม่ที่ดีจึงนำมาซึ่งชัยชนะต่ออุปสรรคในชีวิตสมรส ทำให้สามีเห็นคุณค่าของภรรยาและกลับมาสร้างครอบครัวที่อบอุ่น หากที่น่าสนใจคือผู้เขียนเรื่องนี้ใช้กลวิธีการเล่าเรื่องผ่านหนูตัวเมียตัวหนึ่งซึ่งเกิดและอาศัยอยู่ในบ้านของกัลยาณจิต นับตัวเองเข้าเป็นสมาชิกของครอบครัวด้วย และกัลยาณจิตก็เลี้ยงหนูตัวนี้ เมตตาเหมือนเป็น“ลูก”คนหนึ่ง มุมมองของหนูที่มอง”แม่”มีทั้งการพยายามเข้าใจสังคมในระบบชายเป็นใหญ่ และการตั้งคำถามกับความไม่ยุติธรรมที่ผู้หญิงได้รับไปพร้อม ๆ กัน

นวนิยายเรื่องนี้จึงเป็นนวนิยายที่ดำเนินเรื่องตามรอยอุดมการณ์ของแม่ที่ดีที่เสียสละและอดทนเพื่อประคับประคองชีวิตครอบครัวให้ราบรื่น แต่ก็ตั้งคำถามให้ผู้อ่านฉุกคิดด้วยว่าขณะที่ผู้หญิงเป็นฝ่ายอดทนเสียสละมากมายปานนั้น แล้วผู้ชายทำอะไร อุดมการณ์ความเป็นแม่นั้นยิ่งใหญ่ แต่อุดมการณ์ความเป็นพ่อนั้นมีหรือไม่ หรือไม่จำเป็นต้องมี

๑.๒ มณีนีร้าว : ไม่มีพ่อเราแม่ลูกก็อยู่กันได้

แกนกลางของการเล่าเรื่องนี้มุ่งไปที่คล้ายเดือนลูกสาวคนโตของประคอง ที่ต้องเผชิญกับมรสุมชีวิต ชีวิตที่เคยราบรื่นของคล้ายเดือนต้องสะดุดแต่เธอก็ประคองชีวิตให้ดำเนินต่อไปในทางที่ดิ้นงัดได้ ส่วนหนึ่งเป็นเธอมีแม่อย่างประคอง แม่ที่ไม่มีปากไม่มีเสียง ไม่มีกำลังทางเศรษฐกิจที่จะเลี้ยงดูครอบครัวได้ แต่แม่อย่างประคองได้พยายามสู้ชีวิตโดยไม่ร้องขอความเห็นใจจากใคร แม่อย่างประคองแม้จะไม่ใช่นักนำที่แก้ปัญหาวินิจฉัยให้ลูกได้แต่ก็เป็นแบบอย่างของความอดทนทำให้คล้ายเดือนและน้อง ๆ มีมานะที่จะสู้ชีวิต มีทิวทัศน์ที่ไม่ขอให้พ่อกลับมา แม่มีส่วนสร้างวุฒิภาวะให้ลูก ๆ เป็นผู้ใหญ่ เข้มแข็งและร่วมกันแก้ปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดกับครอบครัวให้ลุล่วงไปได้

ความเป็นแม่ทำให้ประคองเป็นผู้หญิงที่ “ทุกลมหายใจเข้าออกของแม่มีแต่ความห่วงใยครอบครัว นึกถึงแต่ความสุขของพ่อ สุขของลูก ๆ ส่วนความต้องการของตัวเองเป็นอันดับสุดท้าย หรือไม่มีอันดับเอาเสียเลย”⁴ นี่คือนิยามคติของความเป็นแม่ที่สังคมคาดหวัง เมื่อสามีทิ้งไปเธอเข้มแข็งและประคับประคองชีวิตครอบครัวที่ปราศจากพ่อให้อบอุ่นได้ แต่แท้ที่จริงแล้วประคองคือผู้จัดการของครอบครัวมาโดยตลอด ด้วยความอดทนและเสียสละทำให้ลูกเห็นน้ำใจของแม่และช่วยกันดำรงความเป็นครอบครัวที่ไม่มีพ่อ พ่อจึงเป็นผู้ไม่พึงปรารถนาของครอบครัวนี้ไป จะเห็นได้ว่า ว.วินิจฉัยกุลผู้เขียนได้แยกความเป็นเมียออกจากความเป็นแม่ และความเป็นแม่ทำให้ครอบครัวเป็นครอบครัวอยู่ได้ เมื่อพ่อคือผู้ทำร้ายครอบครัว แม่คือผู้รักษาครอบครัวด้วยคุณสมบัติอดทนและเสียสละ

นวนิยาย เรื่องของหนู และมณีนีร้าว เราได้เห็นความอดทนของแม่อันเป็นมายาคติที่คงที่พร้อมกับการตั้งคำถามกลายว่าเหตุใดแม่ต้องเป็นฝ่ายอดทนและเสียสละ ปฏิกริยาที่มีต่อความเป็นพ่อในแต่ละเรื่องแตกต่างกันไปทั้งปวดร้าว คับข้องใจ ไม่แยแสจนถึงเฉยเมย ในตอนจบของเรื่องผู้เป็นแม่จะเข้าใจและมีทิศทางในการอดทนและเสียสละชัดเจนขึ้น หากพิจารณาบริบททางสังคมประกอบไปด้วยก็อาจได้คำตอบว่าความอดทนและเสียสละของแม่แปรเปลี่ยนจากการนับรวมเอาความเป็นเมียเข้าไปด้วย หรือแยกความเป็นแม่กับความเป็นเมียไว้คนละส่วน

2.แม่คือผู้ทนทุกข์

2.1 ดาวพระศุกร์ : ความเป็นแม่ที่ต้องชดใช้

ระหว่างดาวพระศุกร์กับศศิประภาผู้เขียนทำให้ผู้อ่าน”เห็น”ความดี”ของดาวพระศุกร์มากกว่า ”เห็นใจ”ศศิประภาที่อยู่ในฐานะกลืนไม่เข้าคายไม่ออก ทุกข์ที่ดาวพระศุกร์เจอเป็นทุกข์ทางรูปธรรมที่ชัดกว่าความทุกข์ใจของศศิประภา ศศิประภาผู้ปฏิเสธความเป็นแม่สมควรแล้วที่จะต้องชดใช้ด้วยความ

⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 40.

ทุกข์จากความรู้สึกผิดที่ต้องปิดบังความเป็นแม่และทุกข์จากการสูญเสียคุณค่าของสตรีสูงศักดิ์เมื่อความเป็นจริงปรากฏ และด้วยมือที่"ดีงาม"กว่าของดาวพระศุกร์ก็ยิ่งมาพรั่งมารดาจนทุกฝ่ายยอมรับและให้อภัยศศิประภาในที่สุด

๒.๒ อันธการ : แม่ผู้ยอมจำนน

ทมยันตี ผู้เขียนเรื่องนี้ได้ใช้ความสัมพันธ์ทางเพศเป็นการประกาศถึงอำนาจที่เหนือกว่าผู้หญิง อันธการถูกผู้ชายใช้ความสัมพันธ์ทางเพศดลให้ศิโรราบทั้งในรูปของความรัก การชื่นใจ ทำให้ชีวิตของผู้หญิงที่ยอมจำนนต่อระบบชายเป็นใหญ่มีดมน อันธการไม่เรียกร้องความรับผิดชอบจากสามี ไม่แจ้งความเอาผิดคนร้าย ไม่จัดการกับปัญหาการอยู่ร่วมสังคมกับผู้อื่นของลูกชายผู้บกพร่องทางสติปัญญาด้วยเหตุผลว่าเธอรักลูกจนไม่อาจทนให้ใครพรากลูกไปจากเธอได้ ชะตากรรมของอันธการชี้ให้เห็นว่าถ้าผู้หญิงยังคงยอมจำนน เธอก็จะตกเป็นเหยื่อซ้ำแล้วซ้ำเล่าจากผู้ที่มีเพศชาย ไม่เว้นแม้แต่ลูกชายของเธอที่ความเป็นแม่ที่ดีตามอุดมการณ์ย้อนกลับมาทำร้ายเธอเองในที่สุด ผู้เขียนได้แสดงให้เห็นว่าในเพศชายมีความดิบเถื่อน ใช้กำลังกับเพศหญิง ลูกชายของอันธการจึงเป็นภาพแทนของผู้ชายที่จ้องจะใช้อำนาจกดขี่ข่มเหงผู้หญิงและตระหนักในฐานะผู้เหนือกว่า

ชื่อ อันธการ จึงเป็นการส่งสัญญาณจากผู้เขียนให้เห็นทั้งปัญหาของผู้หญิงที่ดำรงความเป็นแม่แต่ไม่มีใครมองเห็นปัญหานั้น และผู้หญิงที่ยอมอยู่ในความมืดแทนที่จะหาแสงสว่างหรือทางออกของปัญหานั้น แม่ ในเรื่องอันธการคือผู้หญิงที่ถูกกระทำร้ายจากผู้ชายในระบบชายเป็นใหญ่ หากยอมจำนนเท่ากับว่าผู้หญิงต้องตกเป็นทาสไปตลอดกาล คำถามมีอยู่ว่าถ้าผู้หญิงเลือกเองว่าจะทนทุกข์ เธอมีเสรีในการตัดสินใจเลือกเช่นนั้น หรือเธอถูกรอบด้วยความเป็นแม่ล่อมปิดความทุกข์ให้คงอยู่กับตัวเธอ

2.3 เนื้อใน : ฉันไม่ใช่ผู้หญิงของเธออีกต่อไป

นวนิยายเรื่อง เนื้อใน จึงเป็นการตอบโต้มายาคติของครอบครัวด้วยการสร้างอุดมการณ์ความเป็นแม่ที่ดีจนทำให้ผู้หญิงเป็นทนทุกข์ต่อความเลวร้ายในชีวิต ท้ายที่สุดของการทนทุกข์ ผู้หญิงจะต้องมีทางออก ขอเพียงมีสติรู้เท่าทันปัญหา รู้เหตุรู้ผล ประมาทตนและประเมินสถานการณ์เธอก็จะสามารถปลดปล่อยทุกข์นั้นด้วยตัวเอง

นวนิยายเรื่อง ดาวพระศุกร์ และ อันธการ ตั้งคำถามว่าในกรอบของความเป็นแม่ผู้หญิงต้องทนทุกข์ ไม่ว่าเธอจะเลือกเป็นแม่ที่เลวหรือดีก็ตาม ส่วนเรื่อง เนื้อใน ได้มองการทนทุกข์ในฐานะเปรียบกับแม่ที่ต้องแยกออกจากกัน เพียงแต่เธอละทิ้งความเป็นเมียเธอก็จะปลดปล่อยความทุกข์ได้ ความเป็นแม่ก็น่าจะเป็นพลังให้ผู้หญิงเกิดความกล้าที่จะเปลี่ยนแปลงชีวิต

3. แม่คือผู้ให้ประสบการณ์ที่มีค่า

3.1 หนามดอกไม้ : ชีวิตของแม่คือประสบการณ์มีค่าของลูก

ใน หนามดอกไม้ พ่อมีส่วนขัดขวางความเป็นแม่ด้วยความเคียดแค้นซึ่งชังภรรยา มุ่งจะให้ลูกยอมรับพ่อคนเดียว ทำให้ลูกเกลียดแม่ พ่อจึงมีสร้างบุคลิกภาพที่บิดเบี้ยวและเพาะลักษณะที่ไม่พึงปรารถนาให้แก่ลูก ทำให้ลูกเป็นคนก้าวร้าวกระด้างและไม่รักใคร่นอกจากตัวเอง นวนิยายเรื่องนี้จึงย้ำภาพผู้ชายที่ทำลายชีวิตผู้หญิงไม่ว่าจะเป็นเมียหรือลูกด้วย

3.2 ดอกไม้ปลายสวน : นิยามใหม่ของแม่และครอบครัว

เรื่อง ดอกไม้ปลายสวน จึงมองความเป็นแม่ที่ไม่ได้หมายรวมเฉพาะการให้กำเนิดและเลี้ยงดู กำเนิดลูก สิริมา อภิจาริน ผู้เขียนนิยามการเป็นแม่ที่แยกการให้กำเนิดและเลี้ยงดูออกจากกัน ดวงดอม จึงเป็น "ลูกนอกไส้" ของเจือทองที่เลี้ยงดวงดอมมาด้วยความรักไม่ได้หวังอะไรตอบแทนเหมือนกับเป็นแม่คนหนึ่ง ความอดทนและเสมอต้นเสมอปลายของเจือทองแม้จะไม่สมรัก ความสุขของคาราที่ได้เลือกทางเดินชีวิตของตนเอง ความภักดีของสุดาที่มีต่อຍงยุทธ และความแข็งแกร่งพึ่งพาตัวเองได้จุลลา บรรดา"แม่"เหล่านี้ล้วนให้ประสบการณ์ที่สอนดวงดอมเข้าใจชีวิตและเคารพในการใช้ชีวิตของผู้อื่น ทำให้ดวงดอมเติบโตเป็นผู้หญิงที่มีความมั่นคงทางอารมณ์ พึ่งพาตัวเองได้ และเป็นที่พึ่งให้คนอื่นได้ โดยไม่จำเป็นต้องแต่งงานหรือใช้สถานภาพความเป็นภรรยาหรือแม่กำหนดอัตลักษณ์ให้ตัวเอง

4. แม่คือผู้หญิงที่มีเลือดเนื้อ

4.1 ความรักครั้งสุดท้าย : ชีวิตที่หล่อเลี้ยงด้วยแรงปรารถนา

ประเด็นที่น่าสนใจในความรักครั้งสุดท้ายคือนวนิยายเรื่องนี้ไม่แสดงความขัดแย้งระหว่างคุณความดีที่ผู้เป็นแม่ต้องรักษากับการไขว่คว้าหาความรักตามความปรารถนาของผู้หญิง ความเป็นแม่ไม่ได้วางไว้ในฐานะที่เป็นปรปักษ์กับความเป็นหญิงที่มีเลือดเนื้อและความปรารถนา เมื่ออรสต้องเลือกระหว่างอยู่กับลูกกับเดินทางตามซิดเชื้อไปต่างประเทศ รสยังตัดใจที่จะทิ้งลูกๆได้ ตะขิดตะขวงอยู่บ้างตรงที่ซิดเชื้อไม่รักลูกของเธอ เท่ากับเขาไม่ยอมรับความเป็นแม่ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งที่เป็นตัวตนของเธอ ดังนั้นเมื่อเธอสูญเสียลูกไปพร้อม ๆ กับซิดเชื้อ(ซึ่งยังไม่ทราบข่าวการเสียชีวิตของลูก ๆ เธอ)สารภาพมาในจดหมายว่าเธอไม่อาจจะยอมรับลูก ๆ ของเธอได้ แทนที่ทุกอย่างจะลงตัวเพราะเธอสามารถเดินทางไปอยู่กับซิดเชื้อแล้วบอกเขาว่าไม่ต้องกังวลเพราะเธอไม่ได้เป็นแม่แล้ว การสูญเสียลูกไปทำให้เธอตระหนักว่าเธอไม่อาจทนความเห็นแก่ตัวของซิดเชื้อได้ และเธอจะต้องสูญเสียตัวตนไปถ้าตัดสินใจใช้ชีวิตร่วมกับผู้ชายคนนี้ ซิดเชื้อที่เธอเกือบใช้ชีวิตร่วมกับเขาเป็นเหมือนคนแปลกหน้าโดยสิ้นเชิง เธอไม่อาจหวนกลับไปหาเขาอีก เมื่ออรสตระหนักว่าชีวิตที่ดำเนินไปตามแรงปรารถนาและการไขว่คว้าหาความรักที่อบอุ่นอยู่ในภาวะที่ไม่อาจควบคุมหรือจัดการใด ๆ ได้ สถานภาพแม่ที่เธอสูญเสียไปพร้อม ๆ กับความตายของลูกทำให้เธอหมดความ

หวังใด ๆ ในชีวิต การดำรงความเป็นแม่ที่เป็นสถานภาพที่ทำให้เธอมีความสุขที่สุด เธอจึงเลือกตายตามลูกของเธอ

ความรักครั้งสุดท้ายจึงเป็นนวนิยายที่ดูเหมือนจะปลดปล่อยมาตรฐานทางศีลธรรมที่ผู้หญิงถูกกำหนดให้ละทิ้งความปรารถนาทางเพศเพื่อคงความเป็นแม่ที่ดี แต่แล้วท้ายที่สุดชะตากรรมของเธอก็ดูเหมือนจะบอกว่าไม่มีอะไรที่จะเป็นความสุขแท้จริงของผู้หญิงและดำรงความเป็นผู้หญิงที่ได้รับการยอมรับได้ดีเท่ากับการเป็นแม่ และเมื่อลูกเป็นทุกอย่างในชีวิตของแม่ ลูกจึงเป็นเหตุผลที่แม่มีชีวิตอยู่

แม้สุวรรณณี สุคนธาจะสร้างรสให้เป็นผู้หญิงสมัยใหม่ที่ให้อิสระแก่ตัวเองในเรื่องเพศ แต่ก็ยังไม่ออกไปไกลจากกรอบความคิดที่ว่าชีวิตของแม่คือลูก และเพราะไม่หลุดจากกรอบความคิดนี้รสนจึงต้องตาย

4.2 ลูกแม่ : แม่ผู้ค้นพบความปรารถนาของตนเอง

นวนิยายเรื่องนี้พยายามชี้ให้เห็นข้อตรงข้ามที่แตกต่างกันอย่างสิ้นเชิงของผู้หญิงกับผู้ชายที่มีมาแต่กำเนิดในทางจิตวิทยา ทศนะของโบตัน ผู้เขียนนวนิยายเรื่องนี้สะท้อนว่าสัญชาตญาณของเพศชายย่อมปรากฏในความเป็นชาย ผู้หญิงจะต้องเรียนรู้และยอมรับความแตกต่างระหว่างหญิงและชาย ต้องแยกแยะความเลวและความดี ออกจากเพศ เพศจึงไม่อาจไม่เครื่องบ่งชี้ความดีความเลวได้ ถ้าได้เรียนรู้ผู้ชายผ่านลูกชายของเธอ การเรียนรู้ทำให้เธอมองเห็นและยอมรับปัญหาของตนเอง ตอบรับความปรารถนาของตนที่เป็นผู้หญิงที่มีความต้องการด้วยมิใช่มุ่งจะเป็นแม่แต่เพียงอย่างเดียวจนละเลยที่จะตรวจสอบตัวตนของตนเอง

5. แม่คือผู้สู้กับระบบ

5.1 ล่าว : แม่ผู้สู้แบบหลังชนฝา

นวนิยายเรื่อง ล่าว จึงแสดงความเป็นแม่ในสองมิติที่เหลื่อมซ้อนกัน นั่นคือ”แม่ผู้แสนดี”ตามที่สังคมคาดหวัง กับ “ผู้หญิงที่โหด ดิบเถื่อน”ไม่ต่างจากผู้ชาย ในเรื่องนี้ผู้ชายถูกวางไว้ในฐานะการเป็นผู้ประดิษฐ์สร้าง”ความเป็นแม่”และเอาเปรียบกับ”ความเป็นแม่”ที่ผู้ชายได้สถาปนาขึ้น เมื่อจนตรอกผู้หญิงลุกขึ้นมาตอบโต้กับการเอาเปรียบที่สร้างอุสรรคให้กับ”ความเป็นแม่” แต่ไม่อาจทำลายความเป็นแม่ที่ผู้ชายได้ประดิษฐ์สร้างขึ้น แต่ก็ทั้งคำถามให้ขบคิดว่าความเลวร้ายที่ผู้หญิงลุกขึ้นมาตอบโต้กับการถูกกระทำนับเข้าเป็นส่วนหนึ่งของความเป็นแม่หรือไม่ ความเป็นแม่ต้องคู่กับความดีและยอมจำนนเสมอหรือ

5.2 ใช้สังคม : แม่ผู้ตอบโต้

หากนวนิยายเรื่อง ล่าว ของทมยันตีคือการหันหลังสู้กับผู้ชายแบบ”เอาคืน”โดยยังพะวงถึงภาพที่ดีงามของ”แม่” หากนวนิยายเรื่อง *อันธการ* คือการชี้ให้เห็นว่าการยอมจำนนจะทำให้ผู้หญิงต้องตกเป็นทาสในสังคมระบบชายเป็นใหญ่อย่างไม่มีวันหลุดพ้น นวนิยายทั้งสองเรื่องนี้ให้ผู้หญิงเลือกกระหว่างความเป็นแม่ตามอุดมการณ์กับการได้กลับโดยจำต้องวางภาพแม่ที่แสนดีไว้ นวนิยายเรื่อง *ใช้สังคม* ก็ถือเป็นอีกก้าว

ของทมนันตีที่แสดงให้เห็นว่าสามารถวางความเป็นแม่ตามอุดมการณ์โดยไม่ต้องพะวงถึงความดั่งาม ถึงเวลาแล้วที่ผู้หญิงจะไม่ยอมจำนนต่อการเอาเปรียบของผู้ชายอีกต่อไป

เรื่อง *ใช้สังคม* ทมนันตีต้องการผลักดันให้ผู้หญิงลุกขึ้นสู้ ผู้หญิงจะต้องสู้แม้ท้ายสุดจะไม่เหลืออะไรเลย อย่างน้อยก็เป็นการสู้เพื่อประกาศสิทธิของตน แต่การที่ผู้หญิงจะต่อสู้กับระบบได้เธอจะต้องปลดวางภาระทั้งหมด ผู้หญิงไม่จำเป็นต้องผจญความดั่งามในฐานะแม่ที่สังคมให้เพื่อต่อกรกับความเห็นแก่ตัวและเอาเปรียบของผู้ชายเพราะเธอถูกทำให้เป็นฝ่ายยอมเสียเปรียบอยู่ร่ำไป การจะต่อสู้กับระบบผู้หญิงจึงไม่จำเป็นต้องรักษาความดีที่ผู้ชายเป็นผู้มอบให้ผู้หญิงรักษา

แม้ในตอนจบของเรื่อง *ใช้สังคม* จะยังคลุมเครือเพราะความตายของเขมวรรณไม่ชัดเจนว่าในที่สุดผู้หญิงจะต้องสู้กับความอยุติธรรมโดยเอาชีวิตเข้าแลกหรืออย่างไร ทมนันตีอาจต้องการเพียงเสนอว่าผู้หญิงจะต้องสู้ ความเป็นแม่มีส่วนผลักดันให้ผู้หญิงสู้ และการต่อสู้นั้นก็เพื่อเรียกร้องสิทธิที่จะเปลี่ยนแปลงระบบที่ผู้ชายเอาเปรียบผู้หญิงตลอดมา

6. ผู้หญิงที่มีความสุขในหน้าที่แม่

6.1 คือหัตถ์ถาวรของพิภพ และ คือหัตถ์ถาวรของพิภพจบสากล : ลูกคือความสุขของแม่

ลูกสาวของสะบันงาสองคนสืบทอดอุดมการณ์ที่เชื่อว่าความสุขของผู้หญิงคือการเป็นแม่ แพรพรรณรายประสบความสำเร็จในชีวิตครอบครัวกับสามีและลูก ๆ ทั้งสี่คน ด้วยความเป็นแม่เธอจึงสุขุม ไม่รู้ว่าเมื่อรู้ว่าสามีนอกใจไปมีความสัมพันธ์ทางเพศกับผู้หญิงอื่นเมื่อห่างเธอ เธอรักษาความรักความอบอุ่นในครอบครัวเอาไว้ได้ ส่วนแพรพรรณพิลาสมีลูกแต่ลูกของเธอต้องตายด้วยความไม่ทันยั้งคิดของลูกเลี้ยง เธอปกป้องลูกไว้ไม่ทันแต่เธอก็พยายามปกป้องลูกของศีลสามีที่เกิดกับเมขลาภรรยาเก่าด้วยหน้าที่ของความเป็นแม่

นวนิยายทั้งสองเรื่องเสนอชีวิตของผู้หญิงที่เห็นความสุขของการได้เป็นแม่ ชีวิตของพวกเธอดำรงความเป็นแม่อย่างมีความสุขและภาคภูมิใจในหน้าที่นี้ แต่ชีวิตของผู้หญิงที่ปฏิเสธความเป็นแม่เช่นคุณหญิงศรี(เมื่อยังสาว) และเมขลาภรรยาเก่าของศีลเป็นชีวิตที่ไร้สุข และไม่มีแก่นสาร จะมียกเว้นก็แต่พริ้ม เพราะลูกสาวคนโตของสะบันงาที่เลือกบวชเป็นชีในพุทธศาสนา พริ้มเพราะได้พบกับความสุขสงบในโลกของธรรมะ และทำหน้าที่ของผู้ทรงศีลในการเผยแผ่ธรรมะ ความสุขของเธอเป็นหนทางที่ไม่ได้ปฏิเสธความเป็นแม่ หากเราจะตีความความเป็นแม่ให้ครอบคลุมถึงการโอบอ้อม เลี้ยงอาหาร เมตตา และเสียสละเพื่อผู้อื่น

นวนิยายทั้งสามเรื่องที่เลือกมาศึกษาในเบื้องต้นแบบเจาะประเด็นลงที่จุดเด่นของความเป็นแม่ในแต่ละเรื่องได้เห็นอุดมการณ์ความเป็นแม่ที่คงที่ในเรื่องของความรักที่มีต่อลูก ความเสียสละ และผู้มี

พระคุณอันยิ่งใหญ่ อุดมการณ์เรื่องความรักของแม่และแม่เป็นผู้มีพระคุณอันยิ่งใหญ่จะไม่ถูกตั้งคำถามมากนัก เพราะในสังคมไทยอุดมการณ์นี้เป็นวาทกรรมที่เป็นสัจธรรม ความรักของแม่ยิ่งใหญ่เสมอไม่ว่าแม่จะแสดงความรักนั้นออกมาหรือไม่หรือในเงื่อนไขของสถานการณ์ใด แม่คือผู้ที่รักลูกเสมอ ความรักของแม่ไม่มีขีดชั้นและอยู่เหนือกาลเวลา แต่ก็ยอมรับว่าแม่ได้เสียสละมากมาย ความเสียสละของแม่ช่วยรักษาครอบครัวเอาไว้ได้ แต่อุดมการณ์ความเสียสละก็ถูกตั้งข้อสงสัยอยู่บ้างว่าแม่ควรเสียสละมากน้อยเพียงใด ควรมีขีดชั้นอย่างไร แต่อย่างไรเสียเราไม่อาจเปลี่ยนอุดมการณ์ความเสียสละของแม่ให้เป็นอย่างอื่นนอกจากตระหนักในพระคุณแม่ที่กล่าวไว้ในนิยายหลายเรื่องว่าแม่เป็นผู้มีพระคุณนับตั้งแต่ให้ชีวิตและการอุ้มท้องมาเป็นเวลาเก้าเดือน นวนิยายเหล่านี้ล้วนแต่บอกว่าเราไม่ต้องสงสัยในความรักของแม่ แม่อาจจะไม่เลี้ยงดูลูก แต่การให้ชีวิตแก่ลูกนั้นคือความเป็นแม่แล้ว

ส่วนการแปรเปลี่ยนในอุดมการณ์ความเป็นแม่ที่ได้พบคือความพยายามที่จะแยกความเป็นเมียออกจากความเป็นแม่ เพื่อให้แม่แบกทุกข์ไว้น้อยลง ไม่จำเป็นต้องอดทนรักษาความเป็นเมียเพื่อดำรงความเป็นแม่ไว้แม้สถานภาพแม่ของชนชั้นกลางที่ปรากฏในนวนิยายจะรับรองความเป็นแม่ที่ถูกต้องภายหลังจากการสมรส ความเป็นแม่มีศูนย์กลางอยู่ที่ลูก ดังนั้นแม่จำเป็นต้องพึ่งพาตัวเองได้และเป็นที่พึ่งแก่ลูกโดยไม่จำเป็นต้องง้อพ่อของลูกอีกต่อไป ยิ่งไปกว่านั้นความเป็นแม่ซึ่งเป็นอุดมการณ์ที่ถูกผลิตซ้ำเพื่อรักษาระบบชายเป็นใหญ่อาจนำมาใช้เป็นอุดมการณ์ที่สร้างกระแสต่อต้านระบบ เพราะเมื่อผลอันหนักหน่วงจากการกดขี่ผู้หญิงตกอยู่กับความเป็นแม่ ผู้หญิงจึงสร้างตัวตนในบริบทของความเป็นแม่ได้โดยไม่ต้องอิงกับสามีและลูกอีกต่อไป

การศึกษาเชิงสำรวจนวนิยายในเบื้องต้นได้ข้อสังเกตว่าอุดมการณ์ความเป็นแม่ที่ปรากฏในนวนิยายเหล่านี้ทุกเรื่องจะเห็นความพยายามที่จะตอบโต้วาทกรรมที่มีมาก่อนหน้านี้ในหลาย ๆ รูปแบบ เช่น ตั้งคำถาม เสนอทางเลือกอื่น คัดค้าน และต่อต้านในกระบวนการของการสืบทอดอุดมการณ์ความเป็นแม่ ความเป็นแม่ตามอุดมการณ์จึงถูกทบทวนทุกครั้งที่ในการผลิตซ้ำ และค่อยปรับเปลี่ยนอุดมการณ์ความเป็นแม่ไปตามบริบททางสังคมและวัฒนธรรม แต่ก็ยังเห็นความจำเป็นที่จะต้องรักษาอุดมการณ์เหล่านี้เอาไว้ การศึกษาความคงที่และการแปรเปลี่ยนของความเป็นแม่ในนวนิยายไทยช่วงสามทศวรรษจึงทำให้มองเห็นความเคลื่อนไหวของกระแสตรินิยมในวงวรรณกรรมไทย

บรรณานุกรม

กนกศักดิ์ แก้วเทพ,บรรณานิการ. **สตรีศึกษา 2 : ผู้หญิงกับประเด็นต่าง ๆ**. กรุงเทพฯ : สำนักงาน

คณะกรรมการส่งเสริมและประสานงานสตรีแห่งชาติ, 2544.

กฤษณา อโศกสิน. **เนื้อใน**. กรุงเทพฯ ฯ : ดอกหญ้า, 2438.

กฤษณา อโศกสิน. **หนามดอกไม้**. กรุงเทพฯ ฯ : โชคชัยเทเวศร์, 2521.

กาญจนา แก้วเทพ. **ม่านแห่งอคติ**. กรุงเทพฯ ฯ : เจนเดอร์เพรส, 2535.

_____. **ความเรียงว่าด้วยสตรีกับสื่อมวลชน**. กรุงเทพฯ ฯ : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2543.

กาญจนา แก้วเทพและคนอื่น ๆ . **สตรีศึกษา 1 : ผู้หญิงกับประเด็นต่าง ๆ**. กรุงเทพฯ ฯ : คณะอนุ
กรรมการการศึกษา อาชีพ และวัฒนธรรม คณะกรรมการส่งเสริมและประสานงานสตรีแห่ง
ชาติ, 2541

ข.อักษรพันธุ์(นามแฝง). **ดาวพระศุกร์**. 2 เล่มจบ.กรุงเทพฯ ฯ : สีเพื่อนการพิมพ์,มปป..

_____. **เรื่องของหนู**. กรุงเทพฯ ฯ : สีเพื่อนการพิมพ์, 2510.

คำ ผกา. **กระชูดอกทอง**. กรุงเทพฯ ฯ : แพรวสำนักพิมพ์, 2546.

ทมยันตี(นามแฝง). **ไซ้สังคม**. กรุงเทพฯ ฯ : บำรุงสาส์น, 2528.

_____. **ล่า**. กรุงเทพฯ ฯ : ศิลปบรรณาการ, 2520.

_____. **อันธการ**. กรุงเทพฯ ฯ : บำรุงสาส์น, 2524.

น้ำอบ(นามแฝง). **คือหัตถาครองพิภพ**. กรุงเทพฯ ฯ : ณ บ้านวรรณกรรม, 2538.

_____. **คือหัตถาครองพิภพจบสากล**. กรุงเทพฯ ฯ : ณ บ้านวรรณกรรม, 2539.

โบตัน(นามแฝง). **ลูกแม่**. กรุงเทพฯ ฯ : ศิลปบรรณาการ, 2521.

ว.วินิจฉัยกุล(นามแฝง). **มณีร้าย**. 2 เล่มจบ. กรุงเทพฯ ฯ : ศิลปบรรณาการ, 2531.

วารุณี ฐิริสิทธิ์. **สตรีนิยม : ขบวนการทางสังคมแห่งศตวรรษที่ ๒๐**. กรุงเทพฯ ฯ : โครงการจัดพิมพ์
คบไฟ, 2545.

สิริมา อภิจาริน(นามแฝง). **ดอกไม้ปลายสวน**. กรุงเทพฯ ฯ : ศิลปบรรณาการ, 2531.

สุวรรณี สุคนธา(นามแฝง). **ความรักครั้งสุดท้าย**. 2 เล่มจบ. กรุงเทพฯ ฯ : ผดุงศึกษา, 2516.